современном английском языке в сопоставлении с русским языком: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.20 „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / С. В. Иконникова – М., 2007. - 24 с. *Матвіяс І. Г.* Іменник в українській мові. – К.: Рад. шк., 1974. – 184 с. *Реформатский А. А.* Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1987. – 320 с. *Aremo W. B.* On some uses of singular collective nouns [Електронний ресурс] // English Today – January 2005. – Vol. 21, No1 – P. 52-55. – Режим доступу до статті: http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=1&fid=2805833&jid=ENG&volumeId=21&issueId=01&aid=280582 Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. – New ed. – Pearson Education Ltd., 2003. – 1950 p.

СТАНІШЕВСЬКА О. Б.
(Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка)

ПРОБЛЕМА ПЕРЕНОСНОГО ЗНАЧЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ (УКРАЇНСЬКІЙ) ТА ІРАНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТРАДИЦІЯХ

Розвиток мовознавства, що супроводжується постійним поглибленням наших знань про світ і людину, ставить перед науковцями нові завдання. У великій кількості сучасних досліджень увага зосереджується на ролі переносного значення слова у мові, визначається специфічність семантики та стилістичних способів реалізації його в контексті. Це підтверджується значною кількістю праць у цьому напрямі, які з’явилися останнім часом в європейському та іранському мовознавствах (праці Н. Арутюнової, А. Шамоти, В. Харченко, В. Вовк, Г. Анварі, К. Сафаві, С. Шаміса, Г. Сатервана та багатьох інших).

Аналіз досліджень, присвячених цій проблемі, виявив, що, незважаючи на тривалу історію дослідження та велику кількість праць, багато питань залишається недостатньо з’ясованими та суперечливими. Одним з них є проблема визначення термінів, які обслуговують проблематику переносного значення в європейській (українській) та іранській лінгвістичних традиціях.

Опрацьовуючи спеціальну літературу, ми виявили, що терміни, які позначають слова, вжиті в переносному значенні, в європейському (українському) та іранському мовознавствах суттєво відрізняються. Це визначається впливом різних лінгвістичних традицій.

Мета цієї статті – розглянути систему лінгвістичних термінів, які обслуговують проблему переносного значення в іранському мовознавстві, а також визначити, які терміни треба вживати у порівняльному лінгвістичному дослідженні.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити терміни, що обслуговують проблематику переносного значення в іранській лінгвістичній традиції;
- порівняти виявлені в іранському мовознавстві лінгвістичні терміни, що вживаються на позначення слів вжитих у переносному значенні, з європейською лінгвістичною терміносистемою, взявши за взірець українську.

Об’єктом нашого дослідження є поняття переносного значення в іранській лінгвістичній традиції.

Предмет дослідження – іранські лінгвістичні терміни, які використовують на позначення слів вжитих у переносному значенні.

Українська мовознавча терміносистема ґрунтується на європейській класифікації, яку систематизували в Античні часи і відтоді вона майже не зазнала змін. Тому терміни, які використовують в українському мовознавстві здебільшого

грецького або латинського походження. Як відомо, слово, яке використовують у переносному значенні, в європейському мовознавстві традиційно позначається терміном ‘троп’. Головні різновиди тропів – метафора, метонімія та синекдоха. До тропів зараховують також інші засоби поетичного мовлення, що розкривають багатство асоціативних зв’язків, посилюють та увиразнюють його емоційне й оцінне забарвлення, динамізують семантичні поля.

Іранське мовознавство зародилось у період панування династії Сасанідів, проте пам’ятки цього часу до наших днів не дійшли. Новий етап у розвитку іранської лінгвістичної традиції розпочався з арабськими завоюваннями та арабізацією всіх підкорених етносів на території халіфату. Офіційна наука того часу проголошувала повне панування вироблених в арабському мовознавстві норм над мовознавчою практикою арабізованих народів. Тому лінгвістичні терміни в іранському мовознавстві, як правило, арабського походження.

В арабській та іранській лінгвістичних традиціях мовознавство як окрема дисципліна не виокремлювалось. Воно було представлене комплексом знань, який називали ‘науки про мову’. Загалом філологія охоплювала граматику *nahv*, риторику - *’elm āl-bayān* та поетику – *‘elm al-badih*. З певними варіаціями, частковими додатками та частковими винятками ці науки входили до дисципліни, яку називали – поетологія, або критика поезії. [Чалисова, Смирнов 2000, с. 276].

З арабізацією в Іран прийшла і нова релігія – іслам, яка замінила поширену до того релігію зороастризму. Головні засади ісламу відтворені у священній книзі мусульман Корані. Після його створення ісламська теологія, філософія та арабське мовознавство сконцентрувалися довкола головної проблеми – тлумачення тексту Корану. Саме під час вивчення священної Книги дослідники вперше звернули увагу на те, що частину імен, виразів, слів у Корані використовують у прямому значенні *haqiqa*, а частину у переносному *majāz*. Вперше термін *majāz* вжили у книзі *majāz-e ālqor’ān* [Сафаві 1380, 29], в якій його розглядали як термін для позначення тих частин Тексту, що на перший погляд ніби чимось порушували структуру зрозумілої арабської мови.

Згодом слово *majāz* стало позначати перенесення, перехід, або, якщо наслідувати усталену після Арістотеля термінологію, сприйняту мусульманами, – метафорою. Предметом розгляду *majāz* стали випадки, які власне стосувались метафори. Наприклад, у ар-Румані *“... І голова його запалала сивиною – говорить, звертаючись до Бога, Закарія”*. У цьому прикладі і слухач, і читач Корану, як можна припускати, обов’язково помітить певну невідповідність, яка потребує пояснення. Варто зазначити, що це невідповідність не граматична, а смислова: адже голова не може палати [Игнатенко 1999].

Як стверджують Н. Чалисова та А. Смірнов, завдяки широкому перекладацькому руху тексти античності були добре відомі арабським інтелектуалам (інколи існувало більше ніж один варіант перекладу), а відторгнення певних елементів античної думки кожен раз мало цілком визначену підставу. Поетика Арістотеля протягом всього класичного періоду розвитку ісламської науки входила в поле зору вчених і філософів. Існувала традиція коментування цього твору. Це відображають праці Аль-Арабі, Ібн Сіни та Ібн-Рушда [Чалисова, Смирнов 2000, с. 277-278].

У сучасному іранському мовознавстві слово, яке вживається у “вторинному” значенні, у лінгвістичній літературі позначається такими термінами *ma’ni-ye geyr-e haqiqi* або *ma’ni-ye majāz-i* – це переносне значення слова [Анварі 1383, с. 9-14]. Наприклад, ***livān*** *rā nušidam* ‘Я випив склянку’. У цьому прикладі слово *livān* ‘склянка’ вжито в переносному значенні, на основі заміни назви того, що містить вмістилище на назву самого вмістища.

Г.Сатерван, Г. Анварі, М.Едрісі зазначають, що диференціація *ma'ni-ye majāz-i* переносного значення слова залежить від декількох факторів. По-перше, від наявності чи відсутності між прямим і переносним значенням зв'язку подібності. Цей зв'язок у лінгвістичній персомовній літературі позначають або терміном *'elāqe* [Анварі 1383, с. 10], або терміном *vābastegi* [Г.Сатерван 2009]. По-друге, це *qarine* 'ознаки', які свідчать про те, що слово вжито в переносному значенні та допомагають його правильно зрозуміти.

Переносне значення в іранському мовознавстві об'єднує такі терміни: *majāz, kenāye* та *'este'āre* [Анварі 1383, с. 9]. У тлумачному словнику перської мови термін *majāz* пояснюють як вживання слова у переносному значенні на основі зв'язку подібності або інших типів зв'язку між прямим і переносним значенням [Анварі 1383, с. 921]. Класифікація *majāz* залежить від типу зв'язку, на підставі якого утворюється переносне значення.

Іранський мовознавець М. Едрісі термін *majāz* співвідносить з поняттям 'троп' в європейському мовознавстві, а випадки вживання переносного значення, що відбувається на основі інших типів зв'язку, використовує термін *majāz-e morsāl* [M. Edrisi 2009]. На нашу думку, використання цієї термінології доцільніше і зручніше, адже запобігає певній термінологічній плутанині. Погляди іранських вчених стосовно класифікації поняття *majāz-e morsāl* за типами зв'язків, на окремі групи є різними. Наприклад, К. Сафаві та М. Едрісі наводять 11 груп зв'язків, С. Шаміса виділяє 16 груп зв'язків.

1. ***'elāqe-ye kolliyyat va joz'iyyat*** – це такий тип зв'язку між прямим і переносним значенням, у якому перенесення значення відбувається з цілого на його окрему частину та навпаки. Наприклад, ***pāyyam*** *dard mi-konad* 'Моя нога болить'. У прикладі вжито слово *pāyyam* 'моя нога', проте мається на увазі *rānam* 'моє стегно'. Порівнюючи з українською лінгвістичною терміносистемою такий тип зв'язку між прямим і переносним значенням розглядають як різновид метонімії та позначають терміном синекдоха [Тараненко 2000, с. 312].

2. ***'elāqe-ye zarf va mazruf*** або ***'elāqe-ye hāl va mahall*** [Шаміса 1379, с. 48] – позначає зв'язок між прямим і переносним значенням, у якому перенесення значення відбувається з форми на вміст та навпаки. Наприклад, *berav ān* ***polov*** *rā biyāvarad* 'Піди принеси того плову'. У цьому прикладі, відбувається перенесення значення з вмісту на форму. Оскільки слово *polov* 'плов' вживається замість *dis-e polov* 'велика тарілка плову'. Сірус Шаміса звертає увагу на те, що тип перенесення значення з вмісту на форму та навпаки ***'elāqe-ye hāl va mahall*** вживається в перській мові стосовно людей, а ***'elāqe-ye zaf va mazruf*** – стосовно речей [Шаміса 1379, с. 49]. В українській лінгвістичній терміносистемі такі типи перенесення назви предмета замість того, що він вміщує та навпаки, розглядають у межах поняття 'метонімії' [Ганич, Олійник 1985, с. 127].

3. ***'elāqe-ye lāzemiyyat va malāzemiyyat*** – це тип зв'язку, в якому можлива взаємозаміна понять, які в насправді взаємозалежні. Наприклад, *bedun-e eyn-ak be* ***āftāb*** *negāh na-kon* 'Без окулярів на сонце не дивись'. У наведеному прикладі слово *āftāb* 'сонце' вживається у переносному значенні, оскільки йдеться не про саме сонце, а *nur-e āftāb* 'сонячне світло'. Порівнюючи з українською лінгвістичною термінологією такий тип перенесення значення також розглядають у межах поняття 'метонімії' [Тараненко 2000, с. 312].

4. ***'elāqe-ye sababiyyat*** 'зв'язок причини' [Сафаві 1380, с. 36] або інша назва ***'elāqe-ye 'ellat va ma'lul*** [Шаміса 1379, с. 49] 'зв'язок причини та наслідку (результату)'. Для цього типу зв'язку характерне перенесення значення з причини на результат та навпаки. Наприклад, ***āb*** *bebanad* 'Перекрий воду'. У реченні вжито результат – це слово *āb* 'вода', з якого зрозумілою стає причина – *šir-e āb* 'кран для

відкриття чи закриття води’. В українському мовознавстві цей тип перенесення значення розглядають у межах поняття ‘метонімія’ [Тараненко 2000, с. 537-538].

5. ***’elāqe-ye ’omum va xosus*** – позначає тип зв’язку між прямим і переносним значенням, що побудований на вживанні власного імені замість загального та навпаки. Наприклад, *mā* ***Ebn Sinā*** *farāvān dārim* ‘Ми різних Ібн Сіна маємо’. У цьому реченні перенесення значення відбувається з особової назви на загальну, оскільки під іменем *Ebn Sinā* ‘Ібн Сіна’, який був одним із відомих філософів, розуміють взагалі усі *filosuf* ‘філософи’. Наведений тип зв’язку в українській лінгвістичній терміносистемі є різновидом метонімії та позначають терміном антономазія [Ганич, Олійник 1985, с. 18].

6. ***’elāqe-ye jens*** – це такий тип зв’язку між прямим і переносним значенням, в основу якого покладено заміщення предмета вказівкою на матеріал, з якого цей предмет зроблено. Наприклад, ***telāyiš*** *rā foruxt* ‘Він продав своє золото’. У наведеному прикладі вжито слово *telā* ‘золото’, проте розуміється не сам метал ‘золото’, а *āšiyāyi āz djens-e talā* ‘вироби з золота’. Такий тип перенесення значення в українській лінгвістичній терміносистемі розглядають як ‘метонімію’ [Ганич, Олійник 1985, с. 127].

7. ***’elāqe-ye sefat va mowsuf –*** позначає тип зв’язку, в якому перенесення значення утворюється шляхом заміни означуваного слова на його означення: ***javān***, *Xodā hefz-at konad* ‘Молодого – Бог охороняє’. У цьому реченні слово *javān* ‘молодий’ виступає означенням до слова *pesar* ‘хлопець’, яке пропущене, щоб уникнути тавтології. Слово *pesar* ‘хлопець’ уже містить інформацію про те, що він *javān* ‘молодий’. В українській лінгвістичній терміносистемі наведений тип зв’язку позначають терміном ‘метонімія’ [Тараненко 2000, с. 312].

8. ***’elāqe-ye mozāf va mozāf.on.’elay.h*** - це тип зв’язку між прямим та переносним значенням, у якому перенесення значення відбувається шляхом заміни означуваного слова на його означення та навпаки. Наприклад, *raft-am* ***xāne*** ‘Я пішов додому’. У цьому прикладі словосполучення *xāne-ye xodam* ‘мій дім’ замінено лише одним словом *xāne* ‘дім’. У цьому випадку перенесення значення відбувається шляхом заміни означення на означуване слово. В українській лінгвістичній термінології такий тип перенесення значення розглядають у межах поняття ‘метонімія’ [Тараненко 2000, с. 312-314]. Зазначимо, що деякі іранські вчені, типи перенесення значення ***’elāqe-ye sefat va mowsuf*** та ***’elāqe-ye mozāf va mozāf.on.’elay.h*** розглядають у межах одного типу [Шаміса 1379, с. 54].

9. ***’elāqe-ye mojāverat*** - це тип зв’язку між прямим і переносним значенням, у якому відбувається перенесення значення на підставі суміжності. Наприклад, *emruz ‘eyd-e* ***ārmani*** *hāst* ‘Сьогодні вірменське свято’. У цьому прикладі слово *ārmani* ‘вірменський’ вживається не у прямому значенні. Під словом *ārmani* ‘вірменський’ розуміється слово *masih-i* ‘християнський’. Це значення випливає за суміжністю з того, що вірмени за вірою сповідання здебільшого християни, тобто йдеться взагалі про ‘християнське свято’. В українській терміносистемі цей тип перенесення значення розглядають у межах поняття ‘метонімія’ [Тараненко 2000, с. 312].

10. ***’elāqe-ye tazād –*** це такий тип зв’язку між прямим і переносним значенням, у якому зовнішня форма слова суперечить його змістові. Наприклад, *ādam-e* ***āqel*** *in ham kār bud ke kardi?* ‘Розумний чоловік так само робив, як ти зробив? ’Слово *āqel* ‘розумний’ у наведеному прикладі набуває протилежного йому змісту *nādān* ‘не розумний’ В українському мовознавстві таке слово або словесний зворот, що набуває протилежного буквальному змісту, розглядають у межах поняття ‘іронія’ [Ганич, Олійник 1985, с. 99].

11. ***’elāqe-ye tašāboh –*** ‘зв’язок подібності’ чи ‘схожості’ позначається окремим терміном *‘este’āre* [Сафаві 1380, с. 42]. Наприклад, *dar del-e šabi* ***seyl*** *āz dide-āš rixtand*

‘Опівночі селі з його (її) очей розлились’. У цьому прикладі слово *seyl* ‘сель’ (бурхливий потік води) на основі подібності, схожості вживається як порівняння до ‘великих сліз’ *āšk-e besyār*. У наведеному прикладі *seyl* ‘сель’ ми не можемо розуміти у його прямому значенні, а лише у переносному. Зв’язок між прямим і переносним значенням відбувається за допомогою подібності.

Відштовхуючись від тлумачення *‘este’āre* в іранському мовознавстві та порівнюючи із європейським, ми можемо зробити попередній висновок, що цей термін вживається для позначення метафори. Іранські дослідники Гасан Анварі та Коруш Сафаві розрізняють два види *‘este’āre*.

Перший вид називається *este’āre-ye mosarrah* – це мовне явище, яке полягає у вживанні слова на основі аналогії, схожості або порівняння. Варто зазначити, що у будові *este’āre-ye mosarrah* опускається *mošabbah* ‘предмет порівняння’, а згадується лише *mošabbah.on.be.h* ‘образ’. Наприклад, ***sarv-e*** *čamān*, перше слово *čamidan* означає ‘плавно, граційно йти’, друге слово *sarv* означає ‘кипарис’, тобто ‘кипарис’, що граційно йде’, стає зрозуміло, що слово ‘кипарис’ вжито переносно, оскільки у прямому значенні це слово означає рід хвойних рослин. Проте дерева цього роду є високі та мають не товсті стовбури, тому за схожістю їх почали порівнювати з *ma’šuk-e boland-e qad* ‘високим станом коханої людини’.

Другий різновид цього терміна називається *’este’āre-ye makenih yā bālkenāyih* складається з *mošabbah* ‘предмета порівняння’ та ***yek-i āz molā’māt-e mošabbah.on.be.h*** ‘однієї із ознак образу уподібнення чи порівняння’. Наприклад, *marg čangālhā-ye xud rā forubord* ‘Смерть увіткнула своїми вилами’. У цьому прикладі смерті приписують властивості, які їй не притаманні, взяті з життя людини. В українському мовознавстві таке мовне явище позначають терміном персоніфікація [Ганич, Олійник 1985, с. 186].

Третій термін *kenāye* також активно вживають в іранському мовознавстві. Г.Анварі зазначив *kenāye* – це слово, що позначає будь-яке мовне явище, вжите в переносному значенні, проте, на відміну від *majāz* та *‘este’āre* може вживатися в прямому та переносному значеннях без усяких змін. Г. Сатерван зазначив ще одну особливість цього поняття, яка полягає в тому, що при вживанні воно немає ознак, які свідчили б про те, що вираз вжито в переносному значенні [Г.Сатерван 2008**].**

Структурно поняття *kenāye* виражають реченням або стійким словосполученням. Наприклад, ***dast*** *piš-e harkas va nākas derāz makon* досл. ‘Не простягай руку кожному бідному та потребуючому’. Вираз ‘простягти руку’ у цьому прикладі вжито метафорично у значенні ‘допомагати’, ‘жертвувати’. Цей самий вираз можна вжити і в прямому значенні. Наприклад, *doxtar-e kučak be mādar* ***dast derāz kard*** ‘Маленька дівчинка простягнула руку до мами’. Отже, перський термін *kenāye*, як і два попередні, може позначати переносне значення, виражатися стійким сполученням слів, яке можна вживати і в прямому значенні без змін, часто виступає семантично неподільним на значення окремих слів, які входять до його складу, тому на основі визначених ознак та порівнюючи його з українською системою термінів, ми зарахували його до обсягу поняття фразеологічної одиниці.

Отож, було виявлено, що поняття переносного значення в іранському мовознавстві позначають двома термінами *ma’ni-ye geyr-e haqiqi* або *ma’ni-ye majāz-i* та об’єднує такі терміни: *majāz*, *kenāye* та *‘este’āre.*

Проаналізувавши тлумачення та вживання терміна *majāz*, ми погоджуємося з думкою М. Едрісі та співвідносимо його з терміном ‘троп’ в європейському (українському) мовознавстві. Випадки вживання *ma’ni-ye majāz-i* переносного значення, які будуються на основі зв’язку подібності, віднесеного до поняття метафора та її різновиду - персоніфікації - в європейському мовознавстві. Всі інші випадки вживання *majāz* зараховуємо до поняття метонімії та її різновидів, оскільки

перехід від первинного до вторинного значення у цих випадках характеризується зв'язком суміжності. Перський термін *kenāye* відповідає поняттю фразеологічної одиниці в європейському мовознавстві.

Варто зазначити, що проблема переносного значення та співвідношення термінів, які його обслуговують в іранській та європейській (українській) лінгвістичних традиціях, не вичерпується розглянутими аспектами. Найбільш значущими аспектами, які не отримали остаточного вирішення, вважаємо такі: 1) характер смислових операцій у процесі продукування та сприйняття переносного значення в іранській лінгвістичній традиції порівняно з європейською; 2) дослідження міри впливу європейської лінгвістичної традиції на розвиток арабської та іранської лінгвістичних традицій.

Література

Арутюнова Н.Д. Метонимия // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с. *Ганич Д.І., Олійник І.С.* Словник лінгвістичних термінів – К.: Вища шк., 1985. – 360 с. *Игнатенко А.А*. Арабский – язык без метафор (Ибн-Тамийя о принципах экспликации коранического текста) / Восток-Orient. 1999 № 2 [електронний ресурс] **http://www.i-r-p.ru/page/stream-library/index-2295.html** *Тараненко О.О.* Метонімія // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с. *Чалисова Н.Ю. Смирнов А.В.* Подражание восточным стихотворцам: встреча русской поэзии и арабо-персидской поетики // Сравнительная философия. М.: Восточная литература РАН, 2000. – С.276. *Edrisi M.* 2009. – [електронний ресурс] **http://research.ui.ac.ir/mainpage/03magallat/ensani11/ensani11_check3.htm**

حسن انوري / فرهنگ روز سخن - تهران: سخن،۱۳۸۳. بیست و چهار + ۱۳۷٤ ص.: مصور.

حسن انوري / فرهنگ کنآیآت سخن تهران : سخن ، ۱۳۸۳. ۲ ج.: جدول

یروس شمیسا / بیان. – تهران : فردوس ، ۱۳۷۹. ۳۲۸ ص*س*

کورش صفوی / گوفتارهای در زبانشاسی. – تهران : هرمس ، ۱۳۸۰. هشت + ۲۸۶ ص

هامون ستروان / شناسایی آرایه های استهاره ، مجاز ، نماد و کنایه 2008. – [електронний ресурс] http://www.hamoon-e-satarvan.blogfa.com/post-6.aspx

ХАВКІНА О.М.
(*Запорізький нац. тех. ун-т*)

СТРУКТУРУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ПАРАМЕТРИЧНОСТІ У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Основними формами існування матерії є час, рух та простір. Параметричність є однією з фундаментальних якостей останнього. Люди різних національностей завжди усвідомлювали різницю у розмірах осіб та предметів і відчували потребу передати її у своєму мовленні. З'являлися відповідні лексичні одиниці, які були покликані якнайточніше пояснити розмір кого- або чого-небудь. Мовні одиниці зі значенням величини є, очевидно, однією з найдавніших лексичних груп будь-якої мови.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується підсиленою цікавістю до системного аналізу та структурування лексичного складу мови, зокрема назв розміру. На жаль, у більшості подібних робіт досліджуються виключно прикметники з семантикою величини. Поза увагою вчених залишаються параметризми інших частин мови, параметричні фраземи тощо. У зв'язку з цим розроблені семантичні класифікації аналізованої лексичної групи не можна вважати повними та вичерпними. Мета даної розвідки – уточнити структурування функціонально-семантичного поля